

GORDEL 20 - 40

Rivierenbuurt

Beatrixpark

De beschrijvingen voor de Gordel 20-40 zijn overgenomen uit de Kadernota voor welstandsbeoordeling in Amsterdam (goedgekeurd op 4 februari 2004 door de gemeenteraad) en de Atlas voor de Gordel 20-40 (Amsterdam 2000).

Voor een uitgebreide beschrijving van de ruimtelijke kenmerken van de Gordel 20-40 en de Rivierenbuurt zie: 'De Atlas Gordel 20-40 (Stedelijke Woningdienst Amsterdam, 2000). De zgn. 'ordekaart' van de Rivierenbuurt, behorende bij de Atlas, is in deze gebiedsbeschrijving opgenomen.

De sneltoetscriteria voor de Rivierenbuurt zijn opgenomen in Deel D van deze nota.

Inleiding

De Gordel 20-40, waar de Rivierenbuurt deel van uitmaakt, beslaat de grote stedelijk uitbreiding gerealiseerd in de jaren van het interbellum, met zo'n 90.000 woningen. De stedenbouwkundige ruimte is vrijwel geheel volgens de ideeën van Berlage tot stand gebracht, binnen de planologische mogelijkheden van de Woningwet uit 1901, naar de inzichten van eigenzinnige ontwerpers en onder regie van een sterke stedelijke overheid. Zonder dit toentertijd natuurlijke bondgenootschap van politieke besluitvormers en creatieve architecten was de geroemde samenhang van monumentaliteit in hoofdopzet en de schilderachtigheid in de uitwerking nooit mogelijk geweest.

Totstandkoming Gordel 20-40

In het begin van de twintigste eeuw realiseerden de toenmalige stedenbouwkundigen zich dat het onbeperkt aanbieden van stedelijke gebieden aan de bestaande assen geen gewenst stedelijk beeld zou opleveren. Ook in internationaal verband was er een levendige discussie over de principes van de stedenbouw op gang gekomen. Het besef brak door dat de stad de woonvorm van de toekomst zou zijn en niet alleen maar beschouwd kon worden als de tegenpool van het platteland. Meer en meer werd de stad in maatschappelijk en ruimtelijk opzicht een zelfstandige eenheid, een conglomeraat van min of meer zelfstandige stedelijke gebieden. Ook de toegenomen verkeers- en vervoersbehoeften binnen het stedelijke gebied vroeg om een andere aanpak bij de stadsuitleg. De nadruk verschoof van het verkeer van stad naar stad of van stad naar platteland naar het verplaatsen binnen de stad. In de vormgeving moest aan deze ideeën vorm worden gegeven. De stedenbouwkundige plannen voor de nieuwe woogebieden aan de rand van de bestaande stad gaven blijk van deze uitgangspunten. Eerst werden de doorgaande wegen bepaald, die allure moesten hebben en indruk dienden te maken op bezoekers van de stad. Deze wegen zijn dan ook breder en hebben een allee-achtig karakter. De gebieden

Trefwoord

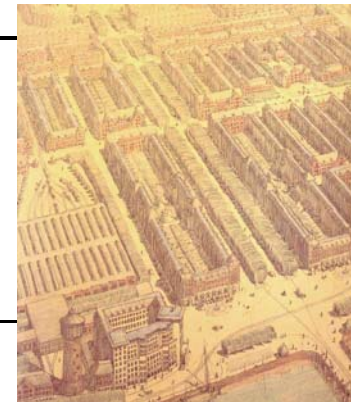
Gordel 20-40: naar ideeën van Berlage

Onder sterke regie van de overheid

Nieuwe visies op stedenbouw

Verkeerskundige ondergrond werd belangrijk

Doorgaande wegen: allure van allee

achter deze wegen kregen een woonfunctie. De straten hier zijn smaller en worden afgewisseld door verbredingen in de straat of door kleinschalige pleinen. Het geheel moest een stedelijk indruk maken. Voor het eerst werden op grotere schaal architecten ingeschakeld bij de woningbouw. Het ging daarbij niet om individuele panden (de aanpak van de aannemers-architecten in de negentiende eeuwse wijken), ook niet om het ontwerpen van plattegronden, maar om het vormgeven van straatwanden, een uitgangspunt dat enthousiast is opgepakt door de toenmalige architecten.

Architectuur: Amsterdamse school

De betrokken architecten, met als belangrijkste representant Michiel de Klerk, ontwikkelden in deze periode een zeer eigen en herkenbare vorm van expressionistische architectuur, de Amsterdamse School, een stijl die vooral in Amsterdam, en dan met name in de Gordel '20-'40 toepassing vond. Waar de term Amsterdamse School vandaan komt is moeilijk te achterhalen. In 1916 spreekt Jan Gratema over de 'nieuwste richting in de bouwkunst, de moderne Amsterdamse School'. In 1917 spreekt dezelfde Gratema over de 'jongste school, algemeen als de Amsterdamsche aangeduid', waaruit is op te maken dat de term dan al een begrip is. De naam Amsterdamse school werd in die tijd vooral door buitenstaanders gebezigd; in wezen vormden de architecten van de Amsterdamse School geen hechte groep, maar werkten individueel. Toch is de stijl heel herkenbaar en ontstond er zelfs een geheel nieuw ruimtelijk systeem, een nog niet eerder toegepast stratenpatroon met karakteristieke bebouwing en een grote mate van architectonische en stedenbouwkundige samenhang.

Vanwege deze karakteristieke samenhang tussen architectuur en stedenbouw is vooral Berlages beroemde Plan Zuid, waar de Rivierenbuurt onderdeel van uitmaakt, internationaal vermaard geworden, maar ook de andere delen van de Gordel zijn volgens de stedenbouwkundige ontwerpprincipes van Berlage vormgegeven.

De uitbreiding van Amsterdam tussen 1900 en 1940 verliep volgens grote en kleine plannen. Berlages Plan Zuid aan het ene uiterste was uitzonderlijk groot, terwijl plannen van een paar straten of de 'tijdelijke' nood-dorpjes in Amsterdam Noord het andere uiterste vormen. Ook de opzet van de uitbreidingsplannen en de gehanteerde werkwijze varieerde sterk.

Trefwoord

Woonstraten achter hoofdstraten: smal en intiem

Architecten massaal ingeschakeld

Gordel '20-'40: vormgeven van straatwanden

Gordel '20-'40: thuisbasis van Amsterdamse School

Naamgeving Amsterdamse School

Grote mate van samenhang

Plan Zuid en andere delen van de Gordel

Verskillende werkwijzen bij diverse plannen

Berlage ontwierp voor Zuid een globaal stratenplan dat vervolgens door anderen is gewijzigd en ingevuld met detailplannen. Dit was de gebruikelijke methode, maar de gemeente streefde voortdurend naar meer controle. Diverse keren werd zonder succes geëxperimenteerd met supervisie vooraf, ter aanvulling op de controle achteraf door de Schoonheidscommissie. Bij het gebied ten noorden van de Vrijheidslaan en Plan West, rondom het Mercatorplein, slaagde deze aanpak wel. Hier werd in één keer een stratenplan gemaakt, met silhouettekeningen van de gevels die de bouwhoogten en de plaats van accenten precies vastlegden. Bij de meeste tuindorpen in Amsterdam Noord ging men nog verder en werden stratenplan en bebouwing gelijktijdig en in samenhang ontworpen.

Trefwoord

*Berlage: globaal stratenplan.
Uitwerking door derden*

Supervisie vooraf

Tuindorpen

Kenmerken van het ruimtelijk systeem

- 1 Karakteristiek voor de Gordel '20-'40 is de samenhang tussen de hiërarchische, bloksgewijze stedenbouwkundige opzet - van hoofdassen tot intieme pleintjes - de architectuur van de straatwanden en de aandacht voor het sculpturale detail. Hogere bebouwing op de hoeken versterkt de hoofdassen en markeert de toegang tot de woonstraten en achtergelegen buurten.
- 2 De bebouwing is opgebouwd uit architectonische eenheden. Dit zijn aaneengesloten rijen huizen die een samenhangend architectonisch beeld vormen. Die eenheden kunnen een heel bouwblok betreffen, een straatwand of een groot aantal aaneengeregen huizen die samen een lange straatwand vormen.
- 3 Verspringende rooilijnen accentueren de symmetrie in de stedenbouwkundige opzet en worden gebruikt om de vorm en de functie van de openbare ruimte te versterken (de ruimtelijke beslotenheid van de Jan Evertsenstraat tussen het Mercatorplein en de Admiralengracht - Admiraal de Ruyterweg is daarvan een voorbeeld).
- 4 De beslotenheid van de woongebieden komt tot uitdrukking in sfeervolle pleintjes, bijvoorbeeld in de Rivierenbuurt de Molenbeekstraat.
- 5 De opeenvolging van vernauwingen en verbredingen, gecombineerd met de architectonische kenmerken van de Amsterdamse School zijn typerend voor de Gordel 20-40. Karakteristiek voor de Amsterdamse School is dat de nadruk niet meer op het individuele pand ligt, zoals in de negentiende-eeuwse wijken, maar op de straatwand en de blokken tegenover en naast elkaar. Men dacht in grotere eenheden. Het ging de architecten erom een totaalbeeld te scheppen, waarbij architectonische middelen werden aangewend om het stedenbouwkundig patroon te versterken. De monumentaliteit van het gebouwde stond voorop. Individuele gebouwen, zoals kerken en scholen, vormen bijna zonder uitzondering een belangrijk middel om het totaalbeeld te versterken (bijvoorbeeld de Jerusalemkerk in de Jan Mayenstraat, de school op het Meerhuizenplein of het Badhuis op het Smaragdplein).

Trefwoord

Samenhang tussen alle schaalniveau's: van bouwblok tot architectonisch detail

Architectonische eenheden

Verspringende rooilijnen als accentuering van stedenbouwkundige opzet

Sfeervolle pleintjes

Gordel '20-'40: scheppen van een totaalbeeld

Architectuur en stedenbouw grijpen in elkaar

6 Beeldbepalend voor de architectuur van de Gordel 20-40 zijn de grote vlakken metselwerk, met daarin een evenwichtige compositie van in ritme geplaatste openingen, erkers, balkons, penanten en andere elementen.

7 De detaillering van de gevels is rijk. Vaak zijn er verschillende steensoorten en metselverbanden gebruikt.

8 Er is een grote verscheidenheid aan kozijnvormen: naast rechthoekige zijn er parabolvormige, ronde en veelhoekige ramen.

9 Er is veel beeldhouwwerk aangebracht. Vooral de ingangen en de hoekpartijen zijn bijvoorbeeld opgesierd met beeltenissen van mensen of dieren uitgevoerd in metselwerk of met gedenkplaten in een andere steensoort. Dit beeldhouwwerk zegt meestal iets over de functie van het gebouw.

10 Voor huisnummers en opschriften is een specifieke in die tijd gangbare typografie gebruikt.

11 Ook is er veel aandacht voor het kleine detail zoals raampjes in voordeuren, deurknoppen en sierrandjes. Dikwijls is er decoratief smeedwerk toegepast voor hekken, brugleuningen, hijsbalken en lantaarns. In de vroege periode komen deze detailleringen veelvuldiger voor dan in de latere periode van de Amsterdamse School.

Trefwoord

*Grote vlakken
metselwerk met
ritmisch geplaatste
elementen*

Rijke detaillering

*Grote verscheidenheid
aan kozijnen*

Veel beeldhouwwerk

Speciale typografie

*Aandacht voor het
kleine detail*

